

Asia: VN/12457/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta Yhteiskunnan turvallisuusstrategiaksi 2024 (YTS2024)

Luku 1. Johdanto

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

Kiitämme mahdollisuudesta lausunnon antamiseen.

Johdannossa kuvataan kattavasti kokonaisturvallisuuden malli. Lisäksi ihmisten keskinäinen luottamuksen todetaan olevan keskeinen yhteiskuntaa koossa pitävä tekijä. Strategiassa olisi oleellista myös todeta se, että luottamuksen vahvistaminen vaatii aktiivisia toimia.

OECD:n vuonna 2023 teettämän luottamuskyselyn mukaan Suomi on edelleen vahvan luottamuksen maa. OECD nostaa esiin kuitenkin myös huolestuttavia havaintoja. Suomalaisten luottamus kansalliseen hallitukseen on laskenut edellisestä vuoden 2021 luottamuskyselystä 14 prosenttiyksikköä, mikä on toiseksi suurin lasku kahdeksantoista molempiin kyselyihin osallistuneen maan joukossa. Lisäksi kansalaisten luottamus aluehallintoon on niin ikään matala.

Samaan aikaan vain 21 % suomalaisista uskoo, että poliittinen järjestelmä antaa heidän kaltaisilleen ihmisille mahdollisuuden vaikuttaa hallinnon toimintaan. Tämä luottamuksen tärkeä ajuri on 9 % alhaisempi kuin OECD-maiden keskiarvo 30 %. OECD:n mukaan kokemus siitä, että voi vaikuttaa hallinnon toimiin, vaikuttaa luottamukseen enemmän kuin sosioekonomiset ja demografiset ominaisuudet.

Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa –kyselytutkimukseen mukaan päättäjät ja viranhaltijat eivät kuitenkaan luota kansalaisten kykyyn osallistua yhteiskunnallisia asioita koskevaan keskusteluun ja päätöksentekoon. Luottamushenkilöistä vain 19 prosenttia ja viranhaltijoista 14 prosenttia on samaa mieltä väittämästä ”yleisesti kansalaisilla on riittävät valmiudet osallistua monimutkaisia päätöksiä koskevaan keskusteluun”. Lisäksi vain kolmannes päättäjistä uskoo, että

kansalaisilla on valmiudet arvioida päätöksentekijöiden toimintaa. Kaksi kolmasosaa suomalaisista kuitenkin sanoo, että päätöksenteko pitäisi tuoda lähemmäksi tavallista ihmistä.

Onkin oleellista, että strategialuonnoksessa nostetaan esille myös keinoja, jolla luottamusta pyritään yhteiskunnan tasolla vahvistamaan. Julkisen hallinnon ja päättäjien luottamusta kansalaisiin tulisi kohentaa. Lisäksi ohjelmassa olisi hyvä tuoda esille keinoja, joilla vahvistetaan kansalaisten, erityisesti nuorten, yhteiskunnallista osallistumista ja kokemusta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.

Luku 2. Yhteiskunnan elintärkeät toiminnot

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

-

Luku 3. Yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin kohdistuvat uhkat

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

Luvussa määritellään huoltovarmuuden käsitettä. Ehdotamme, että myös tiedon huoltovarmuus tunnistettaisiin strategialuonnoksessa vahvemmin osaksi huoltovarmuutta (ks. esim. IRWIN-tutkimushanke).

Luku 4. Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaaminen

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

Strategialuonnoksessa todetaan, että globaalilla tasolla tapahtuvat megatrendit vaikuttavat myös suomalaisen yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin. Tutkijat ovatkin puhuneet, että olemme siirtyneet aikaan, jota kuvaavat monimutkaisuus, kasvava epävarmuus, ristiriitaisuus ja konfliktit. Strategialuonnoksessa myös ilmenee ajatus siitä, että riskien arviointi on jatkuvaa muuttuvan toimintaympäristön myötä. Varautuminen yllätyksellisiin uhkiin on kuitenkin haastavaa. Esimerkiksi pandemian mahdollisuus oli mainittu useissa tulevaisuusraporteissa, mutta sen vaikutuksia ei silti ollut sisäistetty – ennen kuin se osui kohdalle.

Omassa työssämme olemme havainneet, että postnormaali yllätysten aika edellyttää erityisesti oletusten haastamista, toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelua ja tulevaisuusajattelun kyvykkyyksien lisäämistä. Tämä on oleellista myös tulevaisuuden uhkiin varautumisen kannalta. Toisenlaisia, yllättäviä ja hankalia tulevaisuuksia on mahdotonta sisäistää, ellei pystytä tunnistamaan ja haastamaan tulevaisuutta koskevia oletuksia, hahmottaa toisenlaisia tulevaisuuksia ja keinoja uudistumiseen. Voisikin sanoa, että tässä ajassa uudistuminen on parasta varautumista.

Ehdotamme, että tarve pitkän aikavälin ja yllättävien muutosten ennakkointiin huomioidaan strategiassa. Esimerkiksi ilmaston kuumenemisen myötä huoltovarmuus ei voi perustua pelkästään

nopeisiin kriiseihin varautumiseen, vaan sen ratkaisemiksi tarvitaan pitkäjänteistä suunnittelua ja rakenteellisia muutoksia. Ennakoinnin avulla päätöksentekoon voidaan tuoda laajasti eri vaihtoehtoisia kehityskulkuja.

Luku 5. Kokonaisturvallisuuden toimijat

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

Koko yhteiskunnan, mukaan lukien jokaisen oma vastuu varautumistoimiin osallistumisesta on lausunnossa todettu olennaiseksi. Strategialuonnoksessa tuodaan hyvin esille yksilön roolin, yhteisöjen ja sosiaalisten verkostojen merkitys avaintoimijana kokonaisturvallisuudessa. Strategialuonnoksesta ei kuitenkaan selkeästi ilmene, millä tavalla kansalaiset voivat suoraan vaikuttaa yhteiseen varautumistoimintaan.

Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa -kyselytutkimuksesta tiedämme, että yli puoli miljoonaa suomalaista haluaisi osallistua, jos se olisi helpompaa. Sen vuoksi kansalaiset itse, ei vain kansalaisjärjestöt, voisi ottaa laajemmin mukaan kokonaisturvallisuutta koskevaan yhteiseen keskusteluun ja varautumiseen. Se olisi mahdollista toteuttaa esimerkiksi demokratiateknologian tai satunnaisotannalla tehtyjen kansalaispaneelien avulla. Tällainen toimintatapa lisäisi osallisuutta, luottamusta ja sitoutumista.

Luku 6. Kokonaisturvallisuuden tulevaisuus

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse alaluku tai sivunumero.

Luvussa todetaan, että pitkän aikavälin tuomat muutokset luovat haasteita turvallisuudelle ja yhteiskuntamme perinteisille toimintamalleille. Vaikka muutoksissa yksilön vastuu ja henkinen kriisinkestävyys on hyvin olennaista, on strategiassa tärkeää huomioida myös toimintamallien uudistamisen tarve. On oleellista, että jatkossa toimintamallien uudistamisen tarpeita kehitetään vastaamaan myös pitkän aikavälin turvallisuusuhkia.

OSA 2: Strategiset tehtävät

Kirjoita yksilöity palautteesi tähän. Merkitse strategisen tehtävän numero ja nimi sekä nimeä osio (Päämäärä ja tavoitteet; Toiminta-ajatus; Toimijat).

4. Kansainvälinen ja EU-toiminta / Toiminta-ajatus

Pidämme kannatettavana tarkastella kokonaisturvallisuuden toimia osana laajempaa, kansainvälistä kontekstia. Yhteistoiminnan edistäminen EU:ssa, Natossa ja muissa kansainvälisissä verkostoissa sekä kahdensiväisessä yhteistyössä on kriittistä Suomen kokonaisturvallisuuden edistämisen kannalta. Haluamme korostaa yhteistyössä proaktiivista otetta sekä pitkällä tähtäimen kestävästä toimintaa. Samalla tavalla kuin on keskeistä vahvistaa sisäistä turvallisuutta kestävyden ja pitkäkestoisuuden näkökulmista, tulee Suomen ajaa kestävä, johdonmukaista ja pitkälle katsovaa turvallisuusympäristön kehittämistä ja kriisivalmiutta kansainvälisesti.

Yhteistyö perustuu luottamukseen ja luottamus puolestaan rakentuu toimintaan, joka on johdonmukaista ja edistää yhteisiä etuja sekä tuo ratkaisuja yhteisiin ongelmiin. Suomessa tulisi strategisesti miettiä sitä, millaista lisäarvoa Suomella on tuoda keskustelupöytiin ja miten aktiivisesti edistää ratkaisuja, jotka ovat pitkän tähtäimen tarkastelussa myös kansainvälisesti kestäviä.

12. Vaalien toimeenpanon ja demokratian edellytysten turvaaminen / Toiminta-ajatus

On kannatettavaa, että kriisitilanteissa vuoropuhelua lisätään viranomaisten ja järjestöjen välillä sekä turvataan sähköiset demokratiapalvelut ja kuuleminen säädösvalmistelun yhteydessä. On myös oleellista, että kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet turvataan pääsyllä ajantasaiseen tietoon, mikä mahdollistaa mielekkään osallistumisen. Luonnoksessa voisi tarkemmin tuoda ilmi, kuinka kansalaisten pääsy tietoon sekä osallistumiskanaviin pyritään turvaamaan. Nopeasti muuttuvassa media- ja informaatioympäristössä pelkkä kansalaisten pääsy ajantasaiseen tietoon ei välttämättä riitä, vaan entistä enemmän tulee vahvistaa kykyjä tunnistaa ja torjua esimerkiksi informaatiovaikuttamista.

35. Kyberturvallisuuden yhteistoimintamallin ylläpitäminen / Toiminta-ajatus

On kannatettavaa, että kyberturvallisuus huomioidaan jokaisessa strategialuonnoksen tehtävässä. Suomessa tulisi toteuttaa tieto- ja teknologiapolitiikkaan keskittynyt teknologian maanpuolustuskurssi, jossa yhteiskunnan päättäjät voisivat perehtyä kriittisten teknologioiden ja EU:n tieto- ja teknologiapolitiikan kannalta keskeisiin strategisiin kysymyksiin. Lisäksi tulisi tunnistaa keinot, joiden avulla Suomi voi varmistaa oman asemansa kiristyneessä kilpailussa tieto- ja teknologiapolitiikan kentällä. Suomen haasteena on korkeasta osaamisesta huolimatta matala kaupallistamisen taso kriittisissä teknologioissa. Suomi tarvitsee strategisuutta kyberekosysteemin tukemiseksi ja kyberturvallisuusalan mahdollisuuksien lunastamiseksi.

37. Ympäristön muutosten, luontokadon ja ilmastonmuutoksen havainnointi ja seuranta sekä niistä aiheutuvien uhkien torjunta ja muutoksiin varautuminen / Toiminta-ajatus

Hakala ym. (2021) on tarkastellut ilmastokriisin vaikutuksia Suomen turvallisuusympäristön ja varautumiseen. Kehityskohteiksi on ehdotettu hallinnonalojen ja eri toimijoiden välisen vuoropuhelun lisäämistä, osaamisen kehittämistä sekä ilmastonmuutokseen että kriisien hoitoon liittyen, ilmastonmuutoksen parempaa huomioimista ennakoinnissa ja kokonaisturvallisuuden suunnittelussa, toimintaympäristön kriittisten kehityskulkujen seurantaan sekä aloitteellisuutta kansainvälisessä ilmastoturvallisuuskeskustelussa. Tutkimuksessa lisäksi todetaan, että kriisin ja normaaliolojen rajan tulkinnanvaraisuus vaikeuttaa ilmastoturvallisuuteen liittyvää johtamista, jolloin poikkeusolojen ja normaaliolojen erotteluun perustuva kokonaisturvallisuuden

varautumismalli ei välttämättä ole omiaan ilmastonmuutoksen tapauksessa (Hakala et al. 2021, Ilmastonmuutos ja Suomen turvallisuus: Uhat ja varautuminen

kokonaisturvallisuuden toimintamallissa). Kannustamme kehittämään turvallisuusstrategiaa ympäristöuhkiin varautumisen osalta suositusten mukaisesti.

38. Jätehuollon turvaaminen / Toiminta-ajatus

Ehdotamme, että sivun 119 kirjaukseen "Kierrätyslaitosten toiminta pyritään varmistamaan lannoite- ja muun raaka-ainetuotannon säilyttämiseksi" lisätään jätevesien puhdistus ja vesienpuhdistuslaitosten roolin kehittäminen ravinteiden kierrätyslaitoksiksi.

44. Elintarvike- ja päivittäistavara- ja huollon turvaaminen / Toiminta-ajatus

Tuemme kirjausta siitä, että EU:n maatalouspolitiikkaan vaikutetaan siten, että maataloudella on pohjoisissa oloissa taloudelliset toimintaedellytykset riittävän omavaraisuuden turvaamiseen. On tärkeää, että strategiassa korostetaan kannattavaa maataloutta, joka sopeutuu luonnon kantokykyyn ja perustuu paikallisiin ravinne- ja energiavirtoihin (ks. Miten Suomeen rakennetaan kestävä ruokajärjestelmä? Ehdotuksia luonnon ja ihmisen hyvinvoinnin vahvistamiseksi vuoteen 2040 mennessä (sitra.fi)).

49. Kasvatus-, koulutus- ja tutkimusjärjestelmän ylläpitäminen / Toiminta-ajatus

Kasvatus ja koulutus välittävät suomalaisen yhteiskunnan arvomaailmaa, tietoa väestön ja yhteiskunnan turvallisuudesta ja vastuullisesta käyttäytymisestä sekä vahvistaa kansalaisten medialukutaitoa. Kasvatuksen ja koulutuksen tehtävänä on vahvistaa laaja-alaista sivistystä ja lukutaitoa digitaalisessa yhteiskunnassa. Medialukutaidon vahvistaminen ei itsessään ole riittävää muuttuvassa informaatioympäristössä toimimiseksi: lisäksi tarvitaan informaatio- ja tekoälylukutaitoa.

50. Kulttuuripalvelujen ylläpitäminen ja kulttuuriomaisuuden suojeleminen / Toiminta-ajatus

On kannatettavaa, että väestön digitaalisen informaatiolukutaidon kehittäminen huomioidaan strategiassa. Samalla tulisi huolehtia kansalaisten tekoälylukutaidon vahvistamisesta. Tämä tarkoittaa puuttumista myös sellaisiin uhkiin, joita tekoälyn avulla tuotettu valheellinen tieto aiheuttaa esimerkiksi sosiaalisen median alustoilla. Kansalaisten taitoja tulisi myös vahvistaa kognitiivisen vaikuttamisen tunnistamiseksi.

Strategialuonnoksessa todetaan, että varautumisessa tulisi huomioida taiteen ja kulttuurin toimialan ja organisaatioiden yhteistyö ja varautumissuunnitelmat. Kulttuuripolitiikka korona-ajan Suomessa -selvityksen mukaan valtion toiminta koronakriisissä ei ollut sellaista, mitä sen yhteiskunnan turvallisuusstrategian mukaisen varautumissuunnitelman mukaan piti olla. Kulttuurialaa ei selvityksen mukaan juurikaan hyödynnetty koronakriisin toimenpiteissä, ja sen tärkeys henkisen kriisinkestävyyden näkökulmasta unohdettiin. Jatkossa olisikin oleellista kiinnittää huomiota siihen, että yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa linjattuja kulttuurialaa koskevia linjauksia toimeenpannaan.

52. Nuorisotyön ja -toiminnan sekä liikunnan kansalaistoiminnan ylläpitäminen / Toiminta-ajatus

Koronapandemia osoitti, että Suomi ei onnistunut poikkeusoloissa riittävän hyvin turvaamaan nuorten hyvinvointia ja tukemaan henkistä kriisinkestävyyttä. Kevään 2023 Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan koronapandemian aikana lisääntyneet nuorten mielenterveysongelmat eivät olleet vähentyneet. Vaikka esimerkiksi valtakunnallinen lainsäädäntö ja nuorisopolitiikka määrittelevät kunnallisen nuorisotyön lähtökohtia ja päämääriä, on kunnilla paljon liikkumavaraa nuorisotyön käytännön toteutukseen. Pandemian alussa kuntien nuorille tarjoamat palvelut supistuivat merkittävästi. Nuorisotoimien yhteistyö perinteisten kumppaneiden, kuten liikuntatoimien, järjestöjen ja seurakuntien kanssa väheni selvästi. Lisäksi osassa kunnista nuorisotyöntekijöitä lomautettiin tai siirrettiin väliaikaisesti muihin tehtäviin. (Kunnallinen nuorisotyö Suomessa 2021).

Jatkossa on keskeistä turvata poikkeusoloissa nuorisotyön ja -toiminnan toimintaedellytykset valtakunnallisesti ja paikallisesti, koska kriisit uhkaavat lisätä eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa.

53. Viestintä / Toiminta-ajatus

On erityisen oleellista, että strategiassa huomioidaan viestinnän rooli luottamuksen, osallisuuden kokemuksen ja tulevaisuususkon vahvistamisessa. Viranomais- ja järjestökentän viestinnän ohella luottamuksen ja kriisinkestävyyden kannalta keskeistä viestintää ja vuorovaikutusta tapahtuu nyt ja vastedes yhä enemmän myös erilaisissa vertaisverkostoissa ja -ryhmissä.

53. Viestintä / Toimijat

Viranomais- ja järjestökentän toimijoiden olisi hyvä laatia varautumissuunnitelma ja ennakoida myös sitä, miten ne voisivat osaltaan tehdä vastedes entistäkin ihmislähtöisempää viestintää ajassa, jossa esimerkiksi some-alustojen algoritmit suosivat hyvin poleemisia ja hajottavia viestintätyylejä.

Yleiset kommentit strategialuonnokseen.

Kirjoita yleiset havaintosi strategialuonnoksesta.

Kiitämme mahdollisuudesta lausunnon antamiseen. Kokonaisturvallisuusmalli on maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen konsepti, joka perustuu vahvalle yhteistoiminnalle eri yhteiskunnan toimijoiden välillä. Tätä mallia on hyvä edistää osana eurooppalaisia toimintamalleja. Yhteiskunnan turvallisuusstrategian luonnoksessa kuvataan myös kattavasti eri hallinnonalojen vastuita vaste- ja varautumistoiminnassa. On kannatettavaa, että uusi yhteiskunnan turvallisuusstrategia on pyritty kirjoittamaan aikaa kestävään muotoon.

Turvallisuusstrategian luonnoksessa kiinnitetään perustellusti huomiota muuttuneeseen turvallisuusympäristöön ja sen vaikutuksiin. Strategiassa todetaan, että ennakointi ja tiedon jakaminen mahdollistavat tehokkaamman suunnittelun ja näin edesauttavat uhkiin vastaamista, niiden vaikutusten vähentämistä sekä edistävät toipumista. Haluamme nostaa esille myös näkökulman siitä, että kansallisessa varautumisessa olisi hyödyllistä tarkastella vahvemmin sellaisia pitkän aikavälin toimintaympäristön muutoksia, jotka asettavat yhteiskunnalle uudistustarpeita.

Elämme historiallisessa murroskohdassa, jossa turvallisuusympäristön rakenteet ja arvot murenevat, eikä uusi järjestys ole vielä muotoutunut. Mitä tarkemmin eri uhkien muodostamia aikajäniteitä sekä niihin varautumiseen liittyvä jännitteitä tiedostettaisiin, sitä helpompaa olisi käydä keskustelua turvallisuuden takaamiseksi tarvittavista resurssien allokoinnista. Lisäksi strateginen päätöksenteko helpottuisi, kun eri aikajäniteiden muutoksista on olemassa yhteinen, jaettu ymmärrys.

Varautumisen käsitteessä on sisäinen jännite säilyttämisen ja uudistamisen välillä. Viime vuosien limittyvät kriisit ovat ymmärrettävästi nostaneet varautumisen, kriisinhallinnan ja lyhyen aikavälin turvallisuuden näkökulmat yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon agendan kärkeen. Kehityksen käänttöpuolena voi kuitenkin olla säilyttävä päätöksenteko välttämättömän uudistumisen sijaan. Lukuisat eri kehityskulut haastavat yhteiskuntaamme uudistumaan.

Kansalaisten välinen luottamus sekä luottamus instituutioihin on suomalaisen yhteiskunnan kulmakiviä. Strategialuonnoksessa korostetaan, että luottamusta on tärkeää vaalia. Edistämällä kansalaisten luottamusta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa vahvistetaan yhteiskuntaa ja demokratian toimintakykyä. Strategialuonnoksessa voisikin tarkemmin kirjoittaa auki toimenpiteitä, luottamusta eri yhteiskunnan osa-alueilla pyritään vahvistaa. Kansalaisten kokema toimijuus vahvistaa yhteiskunnan resilienssiä, ja toimijuutta voidaan lisätä esimerkiksi kehittämällä osallistumis- ja vaikuttamistapoja eri hallinnon tasoilla.

Ehdotamme, että strategialuonnoksessa yleisesti ottaen huomioidaan vahvemmin seuraavat asiat: 1) pitkän aikavälin toimintaympäristön muutoksiin varautuminen, 2) turvallisuusympäristöön

vaikuttaviin yllättävämpien muutosten ennakointi sekä 3) millaisin konkreettisiin toimin yhteiskunnallista luottamusta ja toimijuutta vahvistetaan kansalaisten parissa.

Mäkelä Rosa-Maria
Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra